

MIN GET TUGGAR FRADGA

Bo Bjelvehammar ©

Samlare bygger egna världar av kapsyler, trädgårdstomtar och bilder på Amy Winterhouse, just nu arbetar jag med ett ord på fem bokstäver, saliv, verbet heter salivera. Det där sista ordet är lite som att blåsa trumpet och hylla danskarnas intåg i Nykøbing. Jag föredrar ordet salivera framför orden utsöndra saliv och dregla. Den vattenlika, lite grumliga vätskan i munhålan, saliv har ordvänner som spott och dregel, inget av detta stannar kvar i munnen utan rinner utanför. Spott kan bära lite av förakt och hån, dregel är bara äckligt. Spott och spe och Johan Jacob Ankarström på dödskärran! Men saliv är nästan enbart vatten, med ett obetydligt inslag av enzymer, slem och salter och det bildas av salivkörtlarna under tungan och underkäken, av öronspottkörteln (glandula parotis) och ett stort antal små körtlar som ligger i slemhinnan i munnen. Körtlarna utsöndrar olika sorters saliv. Saliv från öronspottkörtlarna är vattmig och innehåller olika salter och en del proteiner. Saliven från de andra körtlarna innehåller många proteiner varav flera ger saliven en slemmig karaktär. Från de små

körtlarna kommer en extremt seg saliv, som smörjer slemhinnor och gör att slemhinnan glider lätt mot andra ytor. Denna saliv är mucinrik, mucus betyder just slem och muciner är slemämnen, en grupp högmolekylära glykoproteiner. Den förhindrar upplevelsen av muntorrhet. Saliv har goda effekter, den kan förstärka magslemhinnans försvar mot magsår och bakterier, det är kväveoxiden i saliven som ger detta skydd. Saliven kan även innehålla bakterier och virus, jag vill inte rekommendera att kyssa sår och sjuka, inte heller att munmata din papegoja med solrosfrön! Fågeln kan bli sjuk. Salivavsöndringen sker i vila med runt 0.3 ml/min, stimuleringen ökar vid måltid och det kan räcka med att tänka på en smarrig hallongrotta, så rinner saliven till. Möjligen rinner den till när du ser en vacker herre eller dam? Saliven rinner till vid vrede och starka känsloutbrott och munnen blir torr vid förlamande rädsla.

Nu får jag avbryta skrivandet, rabatter ska rensas, gräs ska klippas och så måste jag åka och handla kräftstjärtar till dagens förrätt. Då längtar jag förtvivlat efter höststormar, frostnätter i november och ett djupt decembermörker, då det blir lugn och ro och inneväder. Osökt kommer jag att tänka på talesättet spotta i nävarna, att ta nya friska tag, en lätt fuktad handflata får ett fastare grepp om yxan än en

torr. I samma härad finns talet "Önska med ena handen och spotta i den andra, så får du se vilken du får mest i", alltså, önska går an, men det kommer man inte långt med, det gäller att anstränga sig också. Plötsligt förstår jag att jag även måste handla mera öl, det är främst Hans- Åke som kräver dricka. I en ordspråkssamling från 1709 står det:

"Han spottar inte i ölstopet den busen."

Men jag tycker nog ändå att han, Hans-Åke, är måttlig, inte överdrivet begiven på starka drycker!

De tre grisarna i folksagan har sina bestyr och bekymmer, inte bara med att vifta farväl i oändlighet till sin mamma, samla material, arbeta på byggen och skapa ett beständigt och hållbart hus. Den stora faran, hotet framför alla andra, är den slemma vargen, han finns överallt, bakom kullen, i buskaget och när det blir skarpt läge, då blir han riktigt farlig och visar sin hela kropp. Han slickar sig om munnen, han pustar, blåser, klipper med öronen, reser sig i sin fulla längd och saliven rinner ur gapet. När han tänker på grissteken! Ett betydligt mera avspänt förhållande till slem och saliv har tornseglaren, den fotlösa, den söker sitt bomaterial i lerpölar, blandar lera med slemsaliv, som

torkar i luften och den lämnar även insektsmat i ett slemhölje till de små barnen.

Tandläkare Krister Weislandh behandlar mina tänder, i min mun finns en salivsug, ett tryckluftsborr, en vattenspolare och delar av nämnde Kristers hand, då ska jag med honom föra ett samtal om enkla ämnen som Sveriges unilaterala bistånd till Togo, Arnold Schönbergs tolvtonsskala och priset på husen i Torekov. Det är bara att erkänna att det inte är helt enkelt. Det är då en befrielse att se den vita sköljskålen med vattenspolning, aldrig har en enkel vit plastmugg känts skönare att greppa om än då och jag minns det vackra ordet spottfontän, där en liten vattenstråle sökte sig till munnen som en frälsare. När jag sedan blundar inför nästa anfall från Krister tänker jag på björnbärsbuskar och bräken, gammal taggtråd och kärrmark med björk och asp. Plötsligt kan jag känna och uppleva dofter, ljud och höra stövelstegen, det behövs ingen linneansk bestämningsiver, att uppleva handlar inte om att fastställa riktigheten av.

På 1500-talet var det närmast självklart att sprida spott omkring sig, på alla platser, även vid matbordet, alla gjorde så, slitna bönder och vackra adelsmän, det var både naturligt och nödvändigt, med tanke på hur länge och hur mycket, som man åt. På 1700-talet tog det slut med

spottandet på allmänna platser, liksom i kyrkan, folk tog med sig näsdukar, och sparade spottet i dem. När renligheten kom till byn och mattor kom på golven, då gällde det att hantera snus och tuggtobak med ordentlighet, båda dessa stimulerar och ökar salivproduktionen. Spottkoppar kom till, i porslin, emalj och gjutjärn, själv inköpte jag en i emalj i vitt, försedd med en blå kantbård, i Ronneby för en spottstyver. Om små behållare att spotta i inte räckte till, fanns det spottlådor och C J L Almquist prisade dessas skönhet.

“Ingenting är behagligare och angenämare än blankskurade spottlådor.”

Spottkoppar fanns på postanstalter och järnvägsstationer och små sådana i lungsjukas fickor. I botten på normala spottkoppar fanns lite sand, enris eller granris för att dölja spottet. Ingenting vill jag säga om spottkoppshybrider, som används vid vinprovning. Och inte heller kommentera det gamla ordstävets;

“Det är klumpar i mjölken sa den blinde när han drack ur den döves spottkopp.”

Även en levande människa kan vara en spottkopp, en som får ta emot, kritik, hån och spottloskor, för felaktiga beslut,

för korkade uttalanden, för syndigt leverne eller som syndabock för en katastrof och fiffel och båg.

Hygienen kring handtvätt har förbättrats från kanna och handfat till sköljskålar. Handtvätten har historiska anor och traditioner från Homeros' tid;

“Tvagningsvatten en tjänande mö bar in i en kanna, kostlig av guld och hällde det ut i ett bäcken av silver händren att tvätta däri....”

På väg tillbaka från barndomen ser jag nässlorna vaja och hur det börjar växa gräs på byvägen, det är ett tecken på vad som ska komma, jag möter två tjänstemän i grått, stela som arkivskåp och så tänker jag så gott jag förmår på en framtid där vi redan finns. Tre mil bort stannar jag på en vägkrog, beställer stekt spättafilé, potatis, remouladsås och fiskpaté, det går inte att se eller märka att de är spätta, det påminner mer om en fullpanerad skosula. Men eftersom jag just arbetar med orden spott och saliv, så är valet av maträtt självklart. Men inte har denna sak på min tallrik med spott att göra, jag har ju sett en riktig rödspätta, med bruna och röda fläckar. Just det engelska ordet spot kan betyda fläck, jag lämnar spåret, men jag ser och iakttar folks spottande, vindruvskärnor, melonfrön och kycklingben och så ser jag gult spott efter remouladsåsen. Det är som att komma till paradiset, att lämna krogen med kräkdofter,

nerkletade bord och stolar, apatisk personal, jag möter en vän, vi sträcker på ryggarna och jag känner mig stolt som en högstammig bokskog, en korp drar hastigt förbi med sitt kroák. Nu vill jag visa mitt bättre jag, berätta om mina stordater, helt enkelt göra bättre ifrån mig i sällskap, spotta upp mig, inte falla undan och förfalla till eländesbeskrivningar, vi läser tillsammans högt Vilhelm Ekelund:

“Ensam i stranden och tyst.

Flygsandkorn

gnistrande kallt och vasst –

blått i skuggan

som snösoft på frusen skare.”

På tåg ser jag ungdomar och solbrända äldre kvinnor dricka mineralvatten i tid och otid, dessutom har jag en dansk vän som är som besatt på tomater och grovmalen leverpastej, lite samma var det med spottning en tid tillbaka. En grupp ungdomar samlades vid kvarterets hörn, samtalade, smidde planer och småspottade hela tiden, inte spottklunsar, utan mera strilar, som flög mellan tandraderna. Spottkladdet prydde gatorna som snigelspår

och den som inte spottade, fanns inte. Att uppfattas är att finnas till, esse est percipi. Spottandet uppfattades av den äldre omgivningen som ett otyg eller en fientlig handling, som tecken på överlägsenhet, uppkäftighet och tuffhet, rentav fientlighet. Detta stötte bort hederliga och trogna skattebetalare från trottoarer och torg, samtidigt blev spottandet en markör för tillhörighet och gemenskap i en ungdomsgrupp, som en del av en gruppkultur. Nu minns jag inte om Thomas Ziehe talar om spottning som ett gruppemblem? Spottet blev som ett kitt i en gruppbildning, medlemmarna höll samman genom att visa sig kunna spotta, rikligt och ofta. Och det kändes helt rätt att spotta, att häftigt stöta ut spott ur munnen med hjälp av läppar, tunga och luftström, det var att vara inne och tongivande, att inte spotta var att vara hopplöst ute.

Över hela världen spottas det!

Vladimir och Artur sitter på bänken under kastanjen, Vladimir med ett huvud av stål och äggskal, Artur med en kattunge på axeln, kastanjen står mellan vinden och havet, de talar om blåvingar efter att ha läst Nabokov, de talar om en luguber framtid, men de har inga ord för spottning. De båda männen talar ändå om grodspott, gökspott och ormspott, skumklumpar som omger varelser av insektsfamiljen spottstritar i insektsordningen halvvingar

och underordningen stritar, för att nu vara linneanskt omsorgsfull. Nymferna skyddar sig med skummet mot fiender, uttorkning och häftiga temperaturväxlingar genom att producera detta skyddande hölje.

Från saliv är inte resan lång till just skum, dregel och lödder, när saliven skummar och löddrar talar vi om fradga, hästen tvingar sitt betsel, kamelen uthärdar sin ökenvandring, kon idisslar, fånen tuggar sin sjukdom, katten sitt grässtrå och geten har fått en barkflaga i halsen. Min get, Hulda, tuggar fradga!

Liksom blodet innehåller saliven något av människans livskraft, saliv har länge ansetts äga en inneboende kraft, som kan både skydda och bota. Äldre tro och föreställningar framhåller att saliv fungerar som läkemedel mot vårtor, bölder, ormbett, ringorm (ringformade utslag på huden), ögonsjukdomar, ävensom blindhet.

I gamla tider gällde det att hålla noga reda på när det skulle spottas, som innan man drog skjortan över huvudet, i skohöet innan man tog på sig skorna, i tvättvattnet då man tvättat sig och på marken innan man förrättade sina naturbehov eller satte sig för att vila. Det var nödvändigt att spotta på betslet, innan man selade hästen och lyfte man något så spottade man i händerna. Vid slakt spottades det på kniven och gick man genom en grind eller över en bro

skulle man spotta, liksom när man mötte en hund, en kråka, en skata eller en ekorre. Vid korsvägar spottades det, i barnets badvatten och en kvinna måste i sitt köksarbete spotta i alla lägen.

Alltså och slutligen, spott har två grundbetydelser, den ena handlar om saliv, den andra om hån och begabberi. Och så allra sist några ord om Ivan Pavlov och Camilla Läckberg. Pavlov var en rysk fysiolog och fick Nobelpriset i medicin 1904, han gjorde omfattande studier av matsmältningsskörtlarnas fysiologi och av betingade reflexer, hundar fick höra en klocka ringa, så kom matskålen fram, betingningen uppstod när hunden började salivera endast vid en klocksignal, utan matskål. Camilla Läckberg har inte fått Nobelpriset, men i hennes senaste bok Änglamakerskan läser jag på sidan 170;

“Lars-Åke kan spotta i lovart utan att få en droppe saliv i ansiktet”,